

Sällskapet Linnés Hammarby
Årsskrift 2025

Innehållsförteckning

<i>Vänföreningen Sällskapet Linnés Hammarby</i>	3
<i>Kära medlemmar – Cicki Barck Holst</i>	4
<i>Vårt program för år 2026</i>	5
<i>Linné i romantikens Uppsala – Urban Josefsson</i>	6
<i>Linnéstudenter som fältskärer vid SOIC – Eeva Lakomaa</i>	17
<i>Från våra aktiviteter sommaren 2025</i>	29

Tack till våra sponsorer 2025!

Björn Tingström
Bild & Web

Vänföreningen Sällskapet Linnés Hammarby

Sällskapet arbetar ideellt med olika typer av insatser på Linnés Hammarby utanför Uppsala. Vi vill med vår verksamhet stödja huvudmännens bevarande och utveckling av byggnadsminnet och kulturreseptatet till glädje för alla besökare.

Att bli medlem

Medlemsavgiften är 150 kr för en vuxen + 50 kr för övrig familjemedlem över 16 år.
Som medlem får du fri entré till Linnés Hammarby,
Linnéträdgården och Linnémuseet i Uppsala.

Du betalar ditt medlemskap genom att betala in avgiften till vårt bankgiro 5652-3699 eller genom Swish 1231217512 (ange alltid namn)

Viktigt vid nytt medlemskap:

Vid Swish ange namn och adress via e-post:
info@linneshammarby.se

Information om sällskapet och programaktiviteter finner du längst bak i Årsskriften och på vår hemsida: www.linneshammarby.se.

Fotografier: Patricia Ricknell, Cicki Barck-Holst

Kära medlemmar i Sällskapet Linnés Hammarby

Intresset för att besöka Linnés Hammarby bara ökar. Denna säsong blev det rekord igen och ca 15 000 besökte museiområdet.

De guideade visningarna var välbesökta. Dock behöver Hammarby få lite flera bokade grupper, och vi hoppas att bussarrangörerna får upp ögonen för vilken pärla Hammarby är som besöksmål.

Vår populära marknadsdag blev också en succé med besöksrekord, 664 vuxna och 104 barn.

Övriga arrangemang var också uppskattade med många och nöjda gäster.

Vid evenemangsdagarna har flera medlemmar i sällskapet verkat som husvärdar i huvudbyggnaden. Det är mycket uppskattat och önskar du som medlem bli husvärd, så maila gärna oss ditt intresse.

Ett stort tack till stödet från alla er medlemmar i Sällskapet Linnés Hammarby som har bidragit till att väcka intresse för Hammarby och för Linnés verk och familj.

Tack även till alla aktiva på Hammarby, De Linneanska trädgårdarna vid Uppsala universitet, Avdelningen för agrarhistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet och stödet från Länsstyrelsen för Uppsala län.

Vi hoppas ni uppskattar vår Årsskrift med två intressanta artiklar, samt ett litet fotocollage från den gångna sommarens aktiviteter.

Varmt välkomna till Linnés Hammarby 2026!

Cicki Barck-Holst
Ordförande

Linnés Hammarby ligger ca 15 km sydost om Uppsala och nås därifrån med bil på ca 15 minuter. Buss 102, från Uppsala mot Knivsta, och 186 mot Lagga, stannar vid Linnés Hammarby vägsäl, ca 2 km från Linnés Hammarby.

Reservation för ändringar. Kontrollera tidtabell: <http://www.ul.se>

En speciell uppgift är att vara husvärd

Att finnas i huvudbyggnaden, för att lotsa besökare under de tider det inte pågår en guidead visning. Att på detta sätt kunna möta besökarna är mycket berikande och kan varmt rekommenderas! Är du intresserad så skicka ett mail till info@linneshammarby.se

Vårt program för år 2026

Se fullständigt program på vår hemsida samt hemsidan för Uppsala Linneanska Trädgårdar: www.botan.se Se nederst på sidan öppettider på Linnés Hammarby

Lördagen den 10 januari klockan 13.30: Samling i Domkyrkan

Högtidlighållande av Carl von Linnés dödsdag.

Årsmöte tisdagen den 24 mars klockan 18.00

Lokal: Träffpunkten Storgatan 11 i Uppsala

Föredragshållaren är Lotta Saetre, Kommunikatör vid Uppsala linneanska trädgårdar

Föredrag om Botaniska Trädgårdens historia

Söndagen den 12 april kl. 10 – 15: Vårfagning i kulturreservatet.

Städa bort vintern och förbereda för våren i kulturreservatet. Tappning av björksav. Korvgrillning med tillbehör vid lunchtid.

Torsdagen 14 maj kl. 11 – 17

OBS: Datumet! Öppningen är senarelagd i år.

Säsongsstart för museum, utställningar och butik.

Söndagen den 17 maj, kl. 11 – 17: Hammarbydagen

Följ med på visningar i kulturreservat och park.

Lördagen 23 maj kl. 11 – 16

Linnés trädgårdsfest i Linneträdgården

Vi firar Linné med hantverksmarknad och 1700-tals fest.

Söndagen den 19 juli, kl. 10 – 16: Saradag med sommarslätter

Hjälp till att slå ängarna i kulturreservatet. Köp hem säsongens grönsaker.

Halmslöjd och spinning i soldattorpet. Låt barnen prova 1700-talskläder.

Söndagen den 16 augusti klockan 11 – 17: Marknad och rågskörd

Besök vår gemytliga hantverksmarknad med försäljning av hantverk och lokala produkter. Garnfärgning. Låt barnen prova 1700-talskläder. Ta en tur till soldattorpet. Hjälp till att skära rågen, följ med på visningar i kulturreservatet.

Lördagen den 19 och söndagen den 20 september kl. 11 – 16

Äppeldagar på Hammarby

Öppettider under 2026 – Museum, bostadshus, utställningar och butik

- **14–31 maj: fredag–söndag 11–17 (caféet endast öppet 11–15 torsdag–fredag).**
- **Öppet Kristi Himmelfärdsdagen 14/5**
- **1–21 juni: fredag–söndag 11–17. Stängt midsommarafton**
- **23 juni–31 augusti: tisdag–söndag 11–17**
- **1–20 september: lördag–söndag 11–17**
- **Västra flygeln är stängd hela 2026.**
- **Bostadshus och café stänger för säsongen efter äppeldagarna.**
- **Kulturreservatet öppet året om.**

Linné i romantikens Uppsala

Urban Josefsson

I essän "Linnékulten" (1957) går Sten Lindroth till angrepp mot vad han uppfattar som en överdriven vördnad för Carl von Linné och dennes minne.¹ Lindroth menar att dyrkan av den store mannen stått i vägen för mer ingående granskningar av hans liv och verk. Mindre tilltalande karaktärsdrag har sopats under mattan för att inte störa bilden av den blide blomsterfursten. Enligt Lindroth inleddes upphöjandet av Linné till ett svenskt nationalhelgon först under romantiken, en tidpunkt när människan Linné inte längre stod i vägen för myten Linné.

Lindroths essä är ett exempel på en mer nyanserad bild av Linné som tog form under mitten av 1900-talet. Utan tvekan har han rätt i att det vid den tiden även bland historiker fortfarande var vanligt att hylla Linné utan förbehåll. Det finns dock skäl att ställa frågan om Lindroth i sin tur gick alltför långt i motsatt riktning? När han senare återvände till Linné höll han visserligen fast vid samma grundläggande uppfattning, men uttryckte den på ett betydligt mer nyanserat sätt.²

En punkt i Lindroths resonemang som förtjänar att diskuteras är hävdandet att Linnés person länge stod i vägen för verklig beundran. Som Lindroth var väl medveten om råder det inte alls någon brist på mycket erkännssamma uttalanden om Linné långt innan romantiken. Tanken att en kult av Linné uppkom först när det inte längre fanns personer med egna minnen av hans mindre tilltalande egenskaper kvar i livet har återkommit hos flera senare författare.³ Dock har en helt annan bedömning av förhållandet gjorts av andra, inte minst Gunnar Broberg, som i sin Linnébiografi från 2019 fastslår att en kult av Linné hade börjat spira redan innan dennes död och att den slog ut i blom kort därefter.⁴

Men hur förhöll det sig då med Linné och romantiken? Hyste romantikerna en särskild förkärlek för Linné eller var det snarare så att de delade en vid tiden allmän entusiasm för honom? Den övergripande frågan i föreliggande artikel är hur uppfattningen om Linné såg ut bland romantikerna och inte minst bland romantikerna i staden där större delen av hans levnad och verksamhet hade utspelat sig. Det begränsade utrymmet gör att det här enbart kan bli fråga om några nedslag utan anspråk på fullständighet.

Idén till artikeln växte fram efter åhörandet av föreläsningen "Linnés 'Tal om märkvärdigheterna uti insekterna' – Linné som förromantiker", som Simon Sorgenfrei höll för medlemmarna i Föreningen Linnés vänner i Uppsala den 27 mars 2025. Där lyfte han bland annat fram paralleller mellan Linnés tankar om förundran inför naturen och de förromantiska diskussionerna om upplevelsen av det sublima. Uppmärksammade romantikerna sådana inslag i Linnés skrifter och var dessa i så fall något de hämtade inspiration ifrån? Det blir snart tillfälle att återvända till dessa frågor med större utförlighet.

¹ Se Sten Lindroth, *Fru Lusta och Fru Dygd: Studier och porträtt* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1957), 167–172.

² Se Sten Lindroth, "Linné – legend och verklighet", *Lychnos 1965–1966* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1967), 56–122 samt Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria: Frihetstiden* (Stockholm: Nordstedts, 1978), 146–239.

³ Se exempelvis Olle Franzén, "Hur Linnébilden formades (1778–1850)", *Svenska Linnésällskapets Årsskrift 1963*, 5 ff. samt Erik Hamberg, *I Carl von Linnés fotspår: Svenska Linnésällskapet 100 år* (Uppsala: Svenska Linnésällskapet, 2018), 15.

⁴ Gunnar Broberg, *Mannen som ordnade naturen: En biografi över Carl von Linné* (Stockholm: Natur och Kultur, 2019), 456.

Linné i stadsbilden

Vid tidpunkten för romantikernas framträdande inför offentligheten med det första häftet av månadsskriften *Phosphoros* 1810 var Linné i hög grad närvarande i Uppsalas stadsbild.⁵ Visserligen gick det inte längre att möta honom på stadens gator eller att se och höra hur han med sina studenter, till ackompanjemang av musik och hyllningsrop, avtågade till eller återkom från exkursioner. Däremot rörde sig flera personer som haft nära förbindelser med Linné fortfarande i stadsvimlet.

Flera lärjungar till Linné var fortfarande verksamma vid universitetet, inte minst Carl Peter Thunberg, som 1784 till 1828 var innehavare av hans gamla professur. Ännu närmare personliga band hade givetvis Linnés ännu levande döttrar. I den romantiska salongsvärdinnan Malla Silfverstolpes memoarer skymtar Lovisa von Linné förbi i en skildring av en bal på Gillet 1824 där kronprinsparet deltog. Silfverstolpe, som lärt känna den blivande Oscar I under hans tidigare besök i staden, fäste hans uppmärksamhet vid fröken Linné: ”Prinsen talade genast vid gumman och presenterade henne sedan för sin gemål som ’en dotter af den viddberömda mannen’.”⁶

Att Linné verkligen var en vittberömd man råder det inte någon som helst tvekan om. Ett första offentligt minnesmärke hade tillkommit redan 1798 i form av minnesvården över *Botanicorum principi* – Botanikens furste – vilken restes i Carl Banérs kor i domkyrkan, i anslutning till Linnés familjegrav innanför domkyrkans vänstra innerdörr.⁷ Under romantikernas tid hade det till och med uppkommit en marknad för personliga minnessaker, vilket ett brev från författaren Bernhard von Beskow till vännen Per Daniel Amadeus Atterbom 1824 vittnar om. Beskow ber i brevet Atterbom att hålla utkik efter något dokument skrivet av Linné, eftersom han samlar ”märkvärdiga mäns handskrifter i vårt Fädernesland”.⁸

Nästan alla byggnader där Linné levt och verkat i Uppsala fanns fortfarande bevarade och utanför staden fanns hans sommarbostad i Hammarby.⁹ Änkan Sara Elisabeth Morea hade bott kvar där till sin död 1806 och egendomen hade sedan tagits över av den redan nämnda dottern Lovisa von Linné. Utöver byggnaderna från Linnés tid hade en ny och imponerande monumentalbyggnad till hans minne tillkommit. Uppförandet av Linneanium hängde nära samman med flytten av universitetets botaniska trädgård.¹⁰ Den ursprungliga trädgården –

⁵ För en diskussion om definitioner av romantik och romantiker, se Urban Josefsson, ”*Det romantiska tidevarvet*”: *De svenska romantikernas medeltidsuppfattning*, Skrifter 27 (Uppsala: Institutionen för idé- och lärdoms historia, 2002), 12–17.

⁶ Malla Montgomery-Silfverstolpe, *Memoarer III*, utgifna af Malla Grandinson (Stockholm: Bonniers, 1920), 137.

⁷ Herman Bengtsson, *Uppsala domkyrka VI*. Gravminnen, Sveriges kyrkor Volym 232, utgiven av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien och Riksantikvarieämbetet (Uppsala: Upplandsmuseet, 2010), 179–182.

⁸ Per Daniel Amadeus Atterbom & Bernhard von Beskow, *P.D.A. Atterboms och B. v. Beskows brevväxling I*, ur Svenska Akademiens arkiv, utgiven av Carl Santesson (Stockholm: Svenska Akademien, 1926), 23.

⁹ Den enda viktigare byggnaden med kopplingar till Linné som hade försvunnit var det senmedeltida domkapitelhuset, senare kallat Academia Carolina, som var universitetets huvudbyggnad fram till uppförandet av Gustavianum på 1620-talet och därefter användes för undervisning fram till rivningen 1778.

¹⁰ De följande styckena om flytten av trädgården och uppförandet av Linneanium baseras på Claes Annerstedt, *Uppsala universitets historia III:1* (Uppsala & Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1913), 632–634; Kristina Francki, ”Slottets trädgårdar”, Bernt Douhan (redaktör), *Uppsala slott: Vasaborgen* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1990), 181–184; Carl Frängsmyr & Hanna Östholm, ”Linné som festföremål, symbol och monument: En hoppets fest för vetenskaplig odling”, Anna Sjögren, (huvudredaktör), *Låt inte rättor eller mal fördärva...: Linnésamlingarna i Uppsala*, Uppsala universitets jubileumsbok (Uppsala: Uppsala universitet, 2007), 179–187 samt Marie-Christine Skuncke, *Carl Peter Thunberg: Botanist and Physician: Career-Building Across the Oceans in the Eighteenth Century* (Uppsala: Swedish Collegium for Advanced Study, 2014), 218–225.

nuvarande Linnéträdgården – låg i en undanskymd del av staden, dold bakom ett högt plank av motsvarande slag som i dag. Platsen var dessutom den lägst belägna delen av staden och drabbades av återkommande översvämningar. Sedan Thunberg tillträtt tjänsten som botanisk demonstrator 1779 inledde han en kampanj för skapandet av en ny trädgård och 1787 gav den resultat.

Vid en högtidlig ceremoni i slottets lustträdgård – nuvarande Botaniska trädgården – överlämnade Gustav III 1787 ett gåvobrev för trädgården till universitetet och lade dessutom grundstenen till en ny byggnad, vilken skulle bekostas av kungen själv.¹¹ Ansvaret för anläggningen av den nya trädgården och flytten av växterna vilade på Thunberg, men komplicerades av att Gustav III fastslagit att den befintliga grundstrukturen i lustträdgården skulle bibehållas. Ritningarna till den nya byggnaden hade utförts av Olof Tempelman, men Gustav III hade invändningar och ritningarna reviderades därför av Louis Jean Desprez. Kungamordet 1792 komplicerade finansieringen av projektet och fullbordandet kom att bli en utdragen process. Invigningen av trädgården och den nya byggnaden ägde rum först 1807.

I själva verket hade det mesta varit färdigställt ett par år tidigare, men när så lång tid ändå förflutit inväntades hundraårsminnet av Linnés födelse. Möjligen var detta inte enbart det första firandet av ett Linnéjubileum, utan dessutom det första firandet över huvud taget av ett jubileum för en vetenskapsman.¹² Den nya botaniska trädgården hade en i alla bemärkelser furstlig placering, upphöjd över den akademiska och borgerliga staden. Beträktad från slottsgården utbreddes den sig i all sin prakt, med tempelfronten till Linneanum som ett ståtligt centrum. Det var förvisso en nyttobyggnad med utrymmen för bland annat orangeri, samlingar, tjänstebostäder och undervisningslokaler, men samtidigt var det också en helgedom till Linnés minne.

En ny högtidlighet till Linnés minne ägde rum redan 1829, när Johan Niclas Byströms marmorstaty av den sittande Linné avtäcktes i Linnésalen i Linneanum.¹³ Statyn hade bekostats genom en insamling bland universitetets studenter, där alla utom de helt medellösa hade erlagt en avgift varje termin under sju års tid. Ceremonin genomfördes i närvaro av bland andra Linnés tre kvarvarande döttrar och den siste av hans lärjungar som var verksam vid universitetet, Adam Afzelius, professor i materia medica.

Högtidstalet hölls av romantikern Erik Gustaf Geijer, som lovordade Linné: ”Hans namn går så långt, som europeisk odling kännes. Hans erövringar äro större, än de störste av våra stora konungars – och varaktigare. Det är upplyftande, att i en sådan jämförelse skåda frukten av snillets fredliga värv.” Linnés väg från fattigdom till upphöjelse framhålls som värd att begrunda av studenter, som ett exempel på belöningen som kan vinnas av den ”som ej söker lyckan, utan den förtjenst varmed den erövrar”.¹⁴

Geijer var inte den ende talaren vid tillfället, utan som representant för studenterna som bekostat statyn höll även Stockholms nationskurator Henrik Gerhard Lindgren ett anförande. I hans fall är det verkligen motiverat att tala om en Linnékult. Bland annat apostroferar han Linné som

¹¹ Det förtjänar att nämnas att båda trädgårdarna, alltså nuvarande Linnéträdgården och Botaniska trädgården, ursprungligen hade anlagts av den överallt verksamme Olof Rudbeck den äldre.

¹² Frängsmyr & Östholm (2007), 179 f.

¹³ Statyn var under åren 1946 till 2006 placerad i Carolina redivivas förhall, men flyttades tillbaka till sin ursprungliga plats inför Linnéjubileet.

¹⁴ Erik Gustaf Geijer, *Samlade skrifter* I, III & XIII, ny ökad upplaga ordnad i tidsföljd, genomsedd av John Landquist (Stockholm: Norstedts, 1923–1931), III, 550 f.

”Du väldige förklarade ande!” och utbrister: ”Hell dig du blomsterverldens kung, du Sveriges stolthet och ära!!!”¹⁵

Med all sannolikhet skulle många ha varit villiga att skriva under på Lindgrens ord om Linné som Sveriges stolthet och ära, inte bara när de yttrades, utan såväl tidigare som senare. Linné sattes tidigt in i nationalistiska sammanhang och detta kom att bli alltmer framträdande under loppet av 1800-talet.¹⁶ Nationalismen har en lång historia i Sverige, även om den tagit sig olika uttryck under olika perioder.¹⁷

Efter förlusten av Finland och Åland i det katastrofala kriget med Ryssland 1808–1809 och statskuppen 1809 blev nationalistiska och revanschistiska strömningar vanligt förekommande i Sverige. När Atterbom 1840 såg tillbaka på den romantiska skolans första tid fastslog han att ett av dess huvudsyften var "att göra Sveriges vitterhet och vetenskap delaktiga af den högsinta nationalstämning som nyss, i samma riktning, hade framkallat den just då i sin rikaste blomning stående tyska litteraturens mönsterbilder".¹⁸ Möjligheten att lyfta fram Linné som en nationell förebild tilltalade utan tvekan romantikerna och har sannolikt ökat deras uppskattning av honom. Detta är dock något som inte enbart gäller om romantikerna, utan om en stor del av den bildade allmänheten i det dåtida Sverige. Fanns det andra inslag hos Linnés som förband honom med romantiken som idéströmning?

Linné och romantikens idévärld

Ovan har redan omnämnts hur Sorgenfrei observerat paralleller mellan Linnés förundran inför naturen och upplevelsen av det sublima. I samband med förromantikens början lyftas fram, Jean-Jaques Rousseau och Johann Wolfgang von Goethe, som båda var viktiga inspirationskällor för romantikerna.¹⁹ Beroende på hur vid definition av romantiken som används räknas Goethe ofta själv till romantikernas skara.

Orientalisten Jacob Jonas Björnståhl lärde känna Rousseau i Paris 1770 och skildrar i ett brev deras första möte. Rousseau frågade om han studerat botanik: ”När jag svarade honom, att jag då och då profiterat av hr von Linnés undervisning m. m. reste han sig och ropade högt: Ni känner då min mästare och lärare, den store Linnaeus”.²⁰ Rousseau förklarade att han hade Linné att tacka för både sin hälsa och sitt liv och att *Philosophia botanica* (1751) innehöll mer visdom än de största folianter. Emellertid var inte ens Rousseau en helt okritisk beundrare av

¹⁵ Henrik Gerhard Lindgren, citerad efter Hamberg (2018), 15.

¹⁶ Linné tilldelas en central ställning även i den svenska kulturkanon som presenterades i augusti 2025. Tillsammans med August Strindberg och Ingmar Bergman är han den ende som fått två verk inkluderade – *Lappländsk resa* (1732) och *Systema Naturae* (1735). Se *En kulturkanon för Sverige: Betänkande av kommittén En kulturkanon för Sverige* (SOU 2025: 92).

¹⁷ För en översikt, se Patrik Hall, *Den svenskaste historien: Nationalism i Sverige under sex sekler* (Stockholm: Carlssons, 2000).

¹⁸ Per Daniel Amadeus Atterbom, *Minnesteckningar och tal II*, utgivna av Elis Wilhelm Lindblad] Samlade skrifter i obunden stil 6 (Örebro, 1869), 271.

¹⁹ Angående Rousseau och Linné, se Marianne Molander Beyer, ”Bland kungligheter, diplomater och vetenskapsmän: Kunskapen om Rousseau och bilden av hans person förmedlad via brev, dagböcker och resejournaler under andra hälften av 1700-talet”, Jennie Nell & Alfred Sjödin (redaktörer), *Kritik och beundran: Jean-Jaques Rousseau och Sverige 1750–1850*, Ellerströms akademiska 60 (Lund: Ellerströms, 2017), 20, 41 f, 48 ff., 54 samt Broberg (2019), 457 f. Angående Goethe och Linné, se Synnöve Clason, *Pudeln kärna: En bok om Johann Wolfgang von Goethe* (Stockholm: Bonniers, 1999), 172 f.

²⁰ Jacob Jonas Björnståhl, *Resebrev*, urval, inledning och kommentarer av Christian Callmer, *Levande litteratur* (Stockholm: Natur och Kultur, 1960), 24.

Linné. I *Les Confessions*, författad 1765 till 1770 och publicerad postumt 1782 till 1789, lovordar han Linné, men hävdar samtidigt att denne ägnat för mycket tid åt att studera växter i herbarier och botaniska trädgårdar i stället för ute i naturen.

Linné var väl medveten om Rousseaus beundran, men han visste inget om Goethe, som vid tidpunkten för hans bortgång ännu var okänd i Sverige, trots dennes succé med brevromanen *Die Leiden des jungen Werthers* (1774). Goethes beundran hänför sig också främst till slutet av 1770- och 1780-talet, när han ägnade stort intresse åt botaniken. I likhet med Rousseau lovordar Goethe i flera sammanhang Linné, men successivt blir han alltmer kritisk till den svenske botanisten. Invändningarna handlar främst om att Goethe uppfattar Linnés system som allt för statiskt och att det därför inte svarar mot dynamiken i naturen, de ständiga förvandlingarna och växlingarna. Vad som gör Rousseaus och Goethes invändningar intressanta här är att de påminner om kritik som senare skulle framföras av olika romantiker.

Romantiken förknippas ofta med en ny uppskattning av och uppfattning om naturen, ett nytt estetiskt, filosofiskt och inte minst religiöst förhållningssätt till det omgivande landskapet. I ”Preliminariet till en poetik” (1811), en av de svenska romantikernas ståtligaste programförklaringar, fastslår Atterbom:

Att bereda en framtid, då människan, allmänt hunnen till fulländad sjelfkänedom, harmoniskt njutande alla sina krafter, finner Gud i sitt inre och salighet i naturen, och under en musikalisk vaxling af sköna lefnadsförhållanden tilländabringar tillvarelsens gudstjänst: detta är de så kallade nya litteratörernes syftemål [---].²¹

Avståndet mellan Linnés och Atterboms prosa kunde knappast vara större, men kanske skulle de ändå ha kunnat förenas kring orden om att finna Gud i sitt inre och salighet i naturen?

För Linné hade såväl upplevelsen som det vetenskapliga studiet av naturen en religiös dimension. I hans ögon framstod naturens ändamålsenliga inrättande som ett bevis på existensen av en gudomlig skapare. I företalet till de senare upplagorna av *Systema naturæ* heter det mycket uttrycksfullt:

Jag såg *den oändlige, allvetande och allsmäktige* GUDEN på ryggen, då han gick fram, och jag hisnade! Jag spårade efter Hans *footsteg* över naturens fält och märkte utur vart enda, även i dem jag näppeligen kunde skönja, en oändelig vishet och makt, en outrannsakelig fullkomlighet.²²

Övertygelsen att studier av skapelsen kan leda till kunskaper om skaparen omfattades av många av 1700-talets lärda. Hos Linné möter den så kallade fysikoteologin i en mer personlig utformning än hos andra. Elis Malmeström har talat om Linnés kallelsemedvetande, hans förvisning om att han var utvald av Gud för att uppenbara naturens hemligheter.²³

Denna övertygelse framskymtar allt som oftast i Linnés skrifter och allra tydligast möter den i en av hans självbiografier. Efter att ha fastslagit att Gud själv lett honom ”med sin egen alsmäktiga hand” fortsätter han med en lång katalog över alla nådebevis han erhållit. Bland

²¹ Per Daniel Amadeus Atterbom, ”Preliminariet till en poetik”, *Phosphoros* 1811, 570.

²² Carl von Linné, *Om undran inför naturen och andra latinska skrifter*, originaltexter jämte svensk översättning, inledning och urval av Knut Hagberg, Levande litteratur (Stockholm, 1962), 167.

²³ Elis Malmeström, *Carl von Linné: Geniets kamp för klarhet* (Stockholm, 1964), 207–223.

mycket annat har Gud låtit honom ”koxa in uti sin hemliga rådkammare” och att ”se mera af sine Skapade wärk än någon dödlig för honom”.²⁴

Gunnar Eriksson lyfte redan på 1960-talet fram de många naturvetarna som tog till sig romantikens världsuppfattning.²⁵ Inte minst var det botanister som anammade de nya läroorna och för dem var Linné självklart en storhet som de måste förhålla sig till i sitt dagliga värv. Eriksson lyfter fram fysikoteologin som ett område där äldre och nyare botanister kunde mötas, men han framhåller också att den romantiska naturfilosofin som regel gick längre i sökandet efter det gudomliga i naturen.²⁶ Där fysikoteologerna såg uttryck för Guds godhet och visdom såg naturfilosoferna uttryck för Gud själv. Inte utan skäl kritiserades romantikerna vid flera tillfällen av företrädare för kyrkan, som anklagade dem för att gå i riktning mot panteism, det vill säga att likställa skaparen med skapelsen.

Linnés stora rykte fredade honom inte för kritik från mer långtgående romantiker, vilket tydligt framgår av ett brev från 1813 som Eriksson uppmärksammar. Brevet är skrivet av Johan Haquin Wallman, som vid den tidpunkten studerade i Uppsala och senare publicerade skrifter inom både fornhistoriens och botanikens områden. I brevet ondgör sig Wallman över naturforskningens bedrövliga tillstånd i samtiden:

Mig tyckes att, hela det stora mål hvartill de syfta, är att få en Universal-Naturalsamling, och att deras så kallade Vettenskapliga bemödanden äro mer eller mindre fragmentariska försök att för denna stora Naturalsamling få en prydlig Katalog. – Alla aprioriska försök att construera en Naturhistorisk vetenskap äro derföre för dessa förståndiga männer höjden af vanvett.²⁷

Även om måltavlan främst är Linnés efterföljare så förefaller även deras läromästare att drabbas. Likheter med Rousseaus och Goethes invändningar mot Linné är värda att notera.

Anmärkningen om att konstruera en naturhistorisk vetenskap a priori kan förefalla egendomlig, men är helt logisk mot bakgrund av den syn på vetenskap som företräddes av många romantiker. Enligt deras övertygelse är verkligheten innerst andlig och all sann kunskap måste utgå från kännedomen om det övergripande andliga sammanhanget. I ”Om falsk och sann upplysning med afseende på religionen” (1811) försöker exempelvis Geijer leda i bevis att all ”vetenskap, som förtjänar namnet, är översinnlig”.²⁸

Det fanns dock andra inslag i Linnés verk som de romantiska botanisterna kunde ta till sig och som gjorde att hans välkända namn kunde användas av både traditionella linneaner och moderna naturfilosofer. Vad som främst lockade de romantiska botanisterna var Linné som en föregångare för utarbetandet av ett naturligt system för växtvärlden.²⁹ Linnés sexualsystem erbjuder ett enkelt applicerbart sätt att klassificera alla världens växter, men svarar endast i vissa

²⁴ Carl von Linné, *Vita Caroli Linnæi: Carl von Linnés självbiografier*, utgivna av Elis Malmeström och Arvid Hj. Ugglå (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1957), 145 f. Självbiografierna publicerades inte under Linnés livstid, men utgavs 1823 i en upplaga som redigerats av hans ovan nämnde lärjunge Adam Afzelius som *Egenhändiga anteckningar af Carl Linnæus om sig sielf*.

²⁵ Se Gunnar Eriksson, *Elias Fries och den romantiska biologien*, Lychnos-bibliotek 20 (Uppsala/Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1962) samt Gunnar Eriksson, *Romantikens världs bild speglad i 1800-talets svenska vetenskap*, W&Wserien 211 (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1969).

²⁶ Eriksson (1962), 54 ff.

²⁷ Johan Haquin Wallman, citerad efter Eriksson (1962), 60.

²⁸ Geijer (1923–1931), I, 180.

²⁹ Eriksson (1962), 61 ff., 101.

delar mot de olika växternas naturliga förhållanden till varandra. Med början under det slutande 1700-talet blev artificiellt kontra naturligt system en allt viktigare stridsfråga för Europas botanister.

Av stor betydelse i sammanhanget var den tyske botanisten Paul Dietrich Gisekes publicering av *Caroli a Linne Prælectiones in ordines naturales plantarum* (1792). Linné hade i sin privata undervisning vid några tillfällen föreläst över ett naturligt växtsystem och i boken har Gieseke sammanställt sina egna anteckningar från 1771 och kollegan Johan Christian Fabricius anteckningar från 1764 – det första tillfället Linné föreläste över ämnet. Linnés uppfattning i frågan blev i Sverige känd utanför experternas krets genom ”Äreminne öfver archiatern Carl von Linné” (1821) av romantikern Carl Adolph Agardh, professor i botanik i Lund.³⁰ På grund av det stora inflytandet av äreminnet görs här ett undantag från inriktningen på Uppsala.

Agardh fastslår att Linnés system redan från början innehöll en blandning av naturliga och artificiella klasser. Anspråken han reser för dennes räkning går emellertid betydligt längre än så och han skriver att Linné var upphovsman både till idén om det naturliga systemet och till dess grundläggande principer. Med Agardhs ord är det just på det naturliga systemet som Linnés ”odödlighet mera hufvudsakligen grundar sig”.³¹ Agardh visar sig också som en sann romantiker i förklaringen att naturalhistoria och filosofi förenas med varandra i ett gemensamt mål, men att de strävar dit längs olika vägar:

Då den senare [Filosofien] går öfver från sin egen ande, omedelbarligen till Gudomen; så banar sig den andra [Naturhistorien] en mödosammare väg, från naturens former till det inneboende lifvet, och från lifvet till de egenskaper af Gudomen, som bestämma det.³²

Här kommer Agardh snubblande nära en panteistisk ståndpunkt. Agardhs presentation av Linnés förhållningssätt till det naturliga systemet kom indirekt att få ytterligare inflytande genom att den uppenbart låg till grund för ett parti i den anonyma artikeln om Linné i *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män* (1835–1857). Delen som innehåller den förhållandevis utförliga levnadsteckningen över Linné – 21 sidor – utkom 1841. Drivande bakom tillkomsten av verket var den romantiske författaren och förläggaren Vilhelm Fredrik Palmblad.

Tonvikten i artikeln ligger på Linnés levnad och hans vetenskapliga insatser berörs mer i förbigående, med undantag just för det naturliga systemet. Angående detta heter det att eftersom Linné, trots att han ansåg läran om de naturliga växtfamiljerna som ”vetenskapens högsta mål”, inte ville ”framkomma med något ofulländadt fuskverk”, så undervisade han endast ett fåtal utvalda lärjungar om detta privat i Hammarby.³³ Författaren till artikeln beklagar också att Linnés efterföljare inte vidareutvecklade hans teorier om ett naturligt system. I själva verket finns det en hel del exempel på efterföljare som tog fasta just på dessa teorier, däribland Elias Fries, eller ”svamparnas Linné”, som han ibland kallats. För honom var Linné en mycket viktig förebild och om man får tro vad han senare uppgav var det när han som gymnasist i Växjö –

³⁰ Äreminnet belönades av Svenska Akademien med det dubbla stora priset, men det uppskattades inte av alla. I ett brev från 1822 dömer Geijer ut det fullständigt och karakteriserar det som ”en artig parasitvext nog vext på den sjelfägande odalgrunden af Linnés stora ryckte”. Geijer (1923–1931), XIII, 324.

³¹ Carl Adolph Agardh, *Samlade skrifter af blandadt innehåll* II (Lund: Berlingska boktryckeriet, 1863), 21.

³² Agardh (1863), 7.

³³ *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män* VIII (Uppsala: Wahlström & Låstbom, 1841), 294

Linnés gamla gymnasium – åhörde hyllningstalet som Sven Hedin höll till sin forne lärares ära vid firandet av Linnéjubileet 1807 som han bestämde sig för att bli botanist.³⁴

Fries återkom i många sammanhang till frågan om artificiellt kontra naturligt system, bland annat i essän ”Våren” i den första delen av samlingsverket *Botaniska utflykter* (1843):

Ingen skilde nogare det objektiva och ännu subjektiva än Linné: därav följde Linné f. e. det *artificiella* systemet, som varande det enda som objektivt kunde framställas: man insåg därjämte ganska klart, att det måste vika för ett naturligt, när det höjde sig till objektivitet och icke blott var ett subjektivt apterande tillhoppa av snarlika former.³⁵

Här möter åter tanken att förutsättningarna för skapandet av ett naturligt system ännu inte förelåg under Linnés tid. Denne hade dock genom sin ”siareförmåga” en instinktiv känsla av samband som inte kunde beläggas vetenskapligt, men som i framtiden skulle kunna omvandlas från subjektiv aning till objektiv kunskap.

Många andra romantiska naturvetare i Uppsala skulle kunna tas upp i sammanhanget, exempelvis medicinaren Israel Hwasser, som själv menade att hans teorier om sjukdom och hälsa kunde härledas från Linné. Här måste emellertid det redan sagda vara tillräckligt så att plats också kan beredas åt några av romantikerna som tog sig an Linné i skönlitterär form.

Linné intar inte någon mer central roll i Atterboms skrifter, men han skymtar förbi tillräckligt ofta för att det ska framgå att han var en självklar storhet för denne. Under sin europeiska resa blev Atterbom i Bologna 1818 förevisad ”en mycket vacker upplaga av Linnés Skrifter”. Han anmärker att man i Italiens inte vet så mycket mer om lärdomen i Sverige än att Linné var svensk.³⁶ Visserligen talar Atterbom här om Linnés berömmelse i utlandet, men det sker i mer nedtonade ordalag än hos flertalet av tidens andra författare. Med all sannolikhet invercade det att han under resan främst umgicks med poeter, konstnärer och filosofer, inte med botanister och medicinare.

Atterbom nämner enbart Linné i förbigående i sitt omfattande litteraturhistoriska verk *Svenska siare och skalder* (1841–1855).³⁷ Den av hans texter som tilldrar sig störst intresse i sammanhanget är dikten ”Linnea”. I den andra årgången av *Poetisk kalender* publicerade Atterbom 1812 elva dikter under samlingsnamnet ”Blommorna”, där olika blommor tilldelas olika symboliska betydelser. Han skrev senare ytterligare 26 dikter på samma tema, däribland ”Linnea”, vilka offentliggjordes i *Samlade dikter* (1837–1838).

Det är Linnean själv som talar i dikten och skildrar sin värld, omgivningen med höga granar som för andra är skrämmande, men som för henne är en fredad och ljuvlig plats, där hon lyssnar till slagen från naturens hjärta. Där sprider hon en väldoft som uttrycker hennes själ, som är till

³⁴ Eriksson (1962), 76.

³⁵ Elias Fries, *Botaniska utflykter*, urval, inledning och anmärkningar av Knut Hagberg, Levande litteratur (Stockholm: Natur och Kultur, 1964), 74.

³⁶ Per Daniel Amadeus Atterbom, *Minnen från Tyskland och Italien I*, under redaktion av Bengt Lewan och med inledning av Horace Engdahl, Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien (Stockholm: Atlantis, 2002), 401.

³⁷ Samma sak gäller om Lorenzo Hammarskölds *Svenska vitterheten* (1818–1819) och Carl Julius Lénströms *Svenska poesiens historia* (1839–1840). Däremot tas Linné upp i Per Wieselgrens *Sveriges sköna litteratur* (1833–1835) och Bernhard Elis Malmströms *Grunddragen af svenska vitterhetens historia* (postumt utgiven 1866–1868). Detta är de första översiktliga framställningarna av den svenska litteraturhistorien. Linné finns med i flertalet senare motsvarande verk, främst med landskapsresorna.

freds med heligt armod och att böja sig efter Guds vilja. Plötsligt känner Linnean någon närma sig:

Hvad sväfvar öfver skogen,
Vid vakans sista slag?
En vördad skugga, trogen
Sitt fordna hems behag;
Den Siarn som mig tydde
Och med sitt namn mig prydde;
Naturens prest med fromma
Och glada anletsdrag!

Han tyckes vilja stanna,
Vid Nordens midnattsfest;
Men snart med mulnad panna
Ser bort den höge gäst.
Han suckar: "Svenska jorden
Är ej förändrad vorden;
Men ack! det svenska h j e r t a t,
Finns deraf qvar en rest?"³⁸

Dikten avslutas med att Linnean berättar om hur sagans andar samlas runt henne i skymningen för att eftersinna var och varför det svenska hjärtat gömt sig. Som redan framgått var bilden av Linné som naturens fromme präst och en nationell förebild väl etablerade vid tiden för utgivningen av dikten.

Atterbom ger också uttryck åt en grundläggande uppfattning som återkommer i nästan all nationalism både före och efter hans dagar: idén att ett allmänt förfall är utmärkande för det närvarande och att storhet däremot var rådande i ett obestämt förflutet.

Thekla Knös är numera främst ihågkommen för att hon tillsammans med mamman Alida Knös var värdinna för en litterär salong där Uppsalas romantiker umgicks. Emellertid var hon också författare. I *Året: Teckningar ur barndomslifvet* (1868) finns en stämningsfull skildring av hur hon som liten vandrade i en granskog med pappan Gustaf Knös, professor i grekiska och senare österländska språk. De vilade en stund i skuggan av granar och där såg hon för första gången sin blivande "lilla vän", blomman *Linnaea borealis*. Pappan yttrade de för henne oförståeliga orden "innocue vivito, numen adest" – "kommen städse hog at i stån dageligen och stundeligen under den Högstes altseende öga", för att använda Linnés egen förklaring av sentensen från Ovidius *Ars Amatoria*.³⁹

Då började han berätta mig om Carl von Linné, om hans kärlek till blommorna, om de stora upptäckter han gjort och hur man i aflägsna främmande länder blott kände Sverige som Linnés fädernesland. Många sköna ord af Linné sade mig min far och berättade om hans fattigdom som gosse, hans flit och gudsfruktan.⁴⁰

³⁸ Per Daniel Amadeus Atterbom, *Samlade dikter I* (Upsala: Leffler & Sebell, 1837), 50. Formellt var det Jan Frederik Gronovius som namngav *Linnaea borealis*, men det skedde på Linnés tillskyndan.

³⁹ Carl von Linné, *Nemesis Divina*, utgiven av Elis Malmeström och Telemark Fredbärj (Stockholm: Bonniers, 1968), 30.

⁴⁰ Thekla Knös, *Året: Teckningar ur barndomslifvet* (Stockholm: Flodins, 1868), 81.

Pappan berättade också att Linné hade den latinska sentensen skriven över sin dörr som en påminnelse om Guds vakande öga. Ännu idag går den att läsa på karmen ovanför dörren till Linnés sovrum i Hammarby. Även om minnesbilden troligen är utbroderad med senare kunskaper om Linné, utgör den ett exempel på det under 1800-talets gång allt vanligare användandet av honom som en förebild för skolelever.

I romantikern Carl von Zeipels *Två herrar och en narr* (1842) behandlas Linné för första gången i romanform. Titelns förste herre är Linné, som läsaren får följa från födelsen i Råshult 1707 till förlovningsfesten i Falun 1735. Framställningen är i huvudsak baserad på Linnés självbiografier, men Zeipel tillåter sig betydande friheter, även i fråga om grundläggande sakuppgifter. Handlingen avslutas vid en tidpunkt när Linné ännu befann sig i början av sin bana, men skildringen av hans kärlek till naturens skapelser och hans stora begåvning och strävsamhet låter ana vad framtiden bar i sitt sköte. Givetvis kunde Zeipel också förutsätta att läsarna var fullt medvetna om vad som skulle komma.

De flesta karaktärsdragen som lyfts fram av Zeipel känns igen från tidens gängse bild av Linné. Emellertid tillförs också några nya inslag, inte minst den passionerade förälskelsen. Zeipel låter det första mötet mellan Linné och hans tillkommande äga rum i Uppsala under dramatiska former. Linné hör en ung kvinna, omringad av studenter ute på upptåg, skrika på hjälp och ingriper resolut. Han ”sprang fram, ryckte den darrande flickan ur studentens klor, och belastad med sitt älskvärda byte” kastade han sig i en släde och var försvunnen innan de rumlande studenterna uppfattat vad som skett. Kärleken är ögonblicklig och ömsesidig. ”Det var ej flit, ej kärlek till boken, som denna natt hindrade Linneus att sofva, det var den vackra reskamraten som ensam upptog hans tankar.”⁴¹ Hon är i sin tur helt betagen i den ”vackra, ridderlige ynglingen” och inser att hon ”aldrig sett någon, som såg så bra ut, och som, framför allt, var så god och beskedlig”.⁴²

Linné tilldelas i romanen en helt ny roll, som inte återkommer någon annanstans i litteraturen. *Två herrar och en narr* har inte gjort några avtryck i den fortsatta utvecklingen av bilden av Linné, men som ett exempel på hur Linnés gestalt kunde fyllas med förut okända betydelser är den värd att uppmärksamma. Av romantikerna som inte själva var verksamma inom Linnés forskningsområden var av allt att döma Esaias Tegnér den som beundrade honom mest. Därför förtjänar Tegnér att uppmärksammas här trots att han inte var uppsaliensare. I ett brev från 1820 karakteriserar han Linné som ”vårt största litteraira namn” och det ”Svenska snilletts ära personifierad”.⁴³ Tegnér engagerade sig också 1840 för att i Linnés hemort Råshult inrätta en skola för trädgårdsodling som skulle bära Linnés namn som ”en vård åt den store Mannen”.⁴⁴

Tegnér var medveten om förekomsten av mindre tilltalande drag i Linnés karaktär. I ett brev från 1825 berättar han om ett möte med den danske skalden Adam Oehlenschläger, som han fann trevlig och älskvärd men också fåfång. Han konstaterar dock att det inte går att bli ond på honom, utan endast förundras över ”att en så väldig och genialisk natur kan vara utsatt för dylika

⁴¹ Carl von Zeipel, *Två herrar och en narr. Linneus, Artedi och Rudbeck. Universitets-skizzer* (Uppsala: Hörlins, 1842), 149 f.

⁴² Zeipel (1842), 154.

⁴³ Esaias Tegnér, *Esaias Tegnér's brev II-III*, utgivna av Tegnér'samfundet, redigerade av Nils Palmborg (Malmö: Allhems, 1954), II, 159.

⁴⁴ Esaias Tegnér, *Samlade skrifter VIII-IX*, ny kritisk upplaga, kronologiskt ordnad, utgifven af Ewert Wrangel och Fredrik Böök (Stockholm: Norstedts, 1923–1925), IX, 256.

svaghetssynder”, vilket direkt följs av påpekandet: ”Förhållandet lär ha varit det samma med Linné.”⁴⁵

Det mest välkända och bestående resultatet av Tegnér's intresse för Linné är en kort strof ur dikten ”Sång den 5 april 1836”:

Den svenska äran bröt sig nya banor
i tankens obesökta land: L I N N É
Stod segersäll bland sina blomsterfanor,
oskyldig, älskvärd, konstlös liksom de.⁴⁶

Strofen sammanfattar väl den bland romantikerna gängse bilden av Linné som den blide blomsterfursten och en källa till nationell stolthet. Emellertid var detta en bild som också omfattades av personer som annars inte sympatiserade med romantikerna och som ibland dyker upp ännu idag. De mer djupgående och särpräglade tolkningarna av Linné återfinns inte hos romantiska poeter och filosofer, utan hos romantiska botanister och medicinare, personer verksamma inom samma områden som Linné själv.

⁴⁵ Tegnér (1954), III, 351.

⁴⁶ Tegnér (1923–1925), VIII, 4 f.

Linnéstudenter som fältskärer vid Svenska Ost-Indiska Compagniet

Eeva Lakomaa

Under Carl von Linnés (1707 – 78) tid som professor, åren 1741 – 78, hade sammanlagt 23 av hans Uppsalastudenter tjänstgjort på Svenska Ost-Indiska Compagniets, SOIC, resor. Av dessa var 4 fältskärer, 18 skeppspredikanter och 1 som matros/cadet.

Det Svenska Ostindiska kompaniet (SOIC) var ett handelskompani från Göteborg som var verksamt mellan åren 1731 och 1813. Kompaniet hade svenskt monopol på handeln med Kina och förde hem lyxvaror som te, porslin, siden, och kryddor till Sverige.

Sedan början av 1700-talet fanns redan engelska, franska och holländska ostindiska kompanier. 1722 bildades även det österrikiska ostindiska kompaniet med bas i Ostende i nuvarande Belgien. Det kallades även Ostendekompaniet. År 1727 tvingades det att läggas ned efter påtryckningar från de andra utländska kompanierna. Ostendekompaniet var slutgiltigt avvecklat år 1737.

Sista resan med Ostendekompaniets fartyg gick 1732 samtidigt som de första från Svenska ostindiska kompaniet avseglade.

Från svensk sida ville man också ta del av den ostindiska handeln. När Sverige år 1731 inrättade ett ostindiskt kompani, Svenska Ost-Indiska Compagniet SOIC, hotade de övriga, framförallt det engelska ostindienkompaniet East India Company (EIC), att agera för att förhindra SOIC att verka. Man misstänkte att Ostendekompaniets verksamhet nästlat sig in i SOIC, vilket det delvis gjort då de i hög grad bidragit finansiellt till att SOIC verksamhet skulle kunna utvecklas!

En för SOIC betydelsefull person var en skotte vid namn Colin Campbell (1686-1757). Han hade en tidigare karriär i det engelska East India Company, sedan aktieägare i Ostendekompaniet men blev därefter initiativtagare, medstiftare, direktör och superkarg* i SOIC.

*En superkarg/ superkargör är en fraktuppsyningsman som följde med fartyg för att sälja och köpa olika laster, göra upp redovisningar, ansvara för lasten samt sköta skeppskassan.

Resorna gick i början till Indien men på grund av konkurrens från engelska, franska och holländska ostindiska kompanierna jagades, bokstavligen, SOIC bort från den delen av handeln. Därefter gick resorna till Kanton (numera Guangzhou) i Kina strax intill nuvarande Hong Kong, där stora handelshus, faktorier, byggts upp.

Sverige exporterade järn, koppar, bly, mässing, trävaror, beck, tjära, vapen, verktyg. Dessa varor såldes huvudsakligen i den spanska hamnstaden Cádiz där man fick betalt i silverpiastrar. Silverpiastrarna behövde man då Kina endast accepterade silverpiastrar som betalningsmedel.

Den svenska importen utgjordes till största delen av te, men en mindre andel bestod av porslin**, kryddor och siden.

Teimporten uppgick i början till 160 ton/år men ökade som högst till 1500 ton/år.

Väl i Sverige skedde återexport av de i Kina inköpta varorna framförallt av det te man köpt i Kina. Det såldes och smugglades, till England via andra länder. EIC hade monopol på tehandeln i England men kunde på grund av att landet var upptaget av kriget i Amerika inte leverera den mängd som de engelska konsumenterna efterfrågade. Teet såldes även till andra länder i Västeuropa.

En viktig källa till kunskap om SOIC:s och dess expeditioner är de dagböcker, skeppsjournaler och resebeskrivningar som upprättades under färden. Skeppsjournalerna beskrev färden ur navigationsperspektiv. Utdrag ur journalerna skulle avlämnas till kaptenen varje dag som i sin tur skulle samla dem och leverera dem till kompaniets kontor efter hemkomst.

Men endast ett fåtal finns bevarade! Detta har sin förklaring i att kompaniet enligt det utfärdade privilegiet inte tilläts uppge vare sig vilka delägarna var eller vilka summor som satsats. Alla handlingar efter en expedition makulerades när fartyget var hemkommet, varorna sålda och alla avgifter betalda, en åtgärd som även tycks ha gällt skeppsjournalerna.

SOIC gjorde totalt 133 resor med sina 36 skepp. Vissa skepp gjorde resan 9 gånger (Gustaf III och Drottning Sophia Magdalena). Resorna tur och retur tog normalt ca 1,5 år. Man avreste från Göteborg vanligen vintertid, vid årsskiftet och återkom på sommaren följande år. Själva sjöresan varade cirka sex månader i vardera riktningen och övrig tid behövdes för handelsaktiviteter.

För att ha tillgång till färsk mat kunde man lasta 5 oxar, 39 får, 5 getter, 2 kalvar, 57 kalkoner, 118 gäss, 104 ankor, och 168 höns och foder. Samt skeppsdricka och vatten. Förutom detta tillkom bröd, ärtor, torkad och saltad fisk, torkat och saltat kött.

Proviant påfylldes ungefär varannan månad vid de stopp som gjordes på vägen. Detta bidrog till att man undvek de bristsjukdomar, till exempel skörbjugg, som annars drabbade besättningar på långa sjöresor och vid belägringar. Något som också bidrog till sjukdomar var dåligt vatten. På senare resor medfördes även större mängder citroner vilka lastades där de var tillgängliga såsom i Cadiz och i Kapstaden. Besättningen uppgick till cirka 150 personer. Den bestod av kaptener, styrmän, superkargörer, officerer/soldater, båtsmän, matroser, skeppspojkar, skeppspredikanter och fältskärer.

Skeppen var bestyckade med kanoner vilket föranledde behovet av soldater ombord. Avsikten med kanonerna var inte att i första hand skjuta på skepp utan mest en styrkedemonstration för att visa att man hade möjligheten om man blev hotade. För det medicinska ansvaret inom SOIC svarade sammanlagt 110 fältskärer/läkare.

Linnéstudenter som fältskärer

De som under Linnés tid som professor (1741 – 78) verkat som fältskärer var Carl Fredrik Adler (1730 – 61), Bengt Berzelius (1739 – 76), Carl Henric Wenman (1733 – 97) och Jacob Benedikt Lindh (1739 – 78).

Linnéstudenten Anders Sparrman (1748 – 1820) medföljde som passagerare och som matros/cadet. Han kan eventuellt ha bistått informellt som fältskär.

Efter Linnés tid deltog även Carl Gustaf Osbeck (1766 – 1852), son till Linnélärjungen och skeppspredikanten Pehr Osbeck och Samuel Tärnström (1762 – 1817), brorson till skeppspredikanten Christoffer Tärnström.

Vad är en fältskär – läkare?

En fältskär var sedan 1400-talet en barberare med kirurgiska färdigheter som verkade vid krig. År 1571 startades en utbildning för rekrytering till krigsmakten. År 1646 ändrades benämningen och ett bardskärarämbete inrättades. År 1685 ändras benämningen av ämbetet till Chirurgiska societeten. Utbildningen formaliseras att omfatta upp till 6 år under en mästare och även med avslutande kirurgisk praktik på Serafimerlasarettet i Stockholm.

Efter de första tre åren blev man gesäll och *chirurgiae studiosus*. Efter fem år och avslutande teoretisk utbildning och praktik på Serafimerlasarettet blev man mästare och kunde kalla sig *chirurgiae magister*. De kunde därefter få rollen som 1:e fältskär. Fanns det en mer meriterad medicinskt erfaren person, som en doktor, kunde de då istället få rollen som 2:de fältskär.

En annan väg var att utbildas på medicinsk fakultet. En formaliserad läkarutbildning infördes år 1663. Under utbildningen kunde studenten avlägga en första examen, *pro exercitio*, närmast motsvarande en magisterexamen. Ämnet för denna examen var vanligen inom botanik eller zoologi. För doktorsexamen, *pro grado*, hade avhandlingen ett medicinskt innehåll och blev då doktor. I båda dessa fall kunde studenten få rollen som 1:e fältskär.

Fältskärsutrustning

Fältskärerna verkade ofta i militära sammanhang både på land och till sjöss, men även på handelsfartyg och inom den allmänna sjukvården på land. De utförde amputationer, tandutdragningar behandlade sår men även febrar och magåkommor.

De vanligaste åkommorna under resorna var huvudsakligen febrar av olika slag och magåkommor. Därtill kom sjukdomar i andningsorgan, sår, hudåkommor samt en mindre del syfilis och skörbjugg.

Dödligheten varierade. Vanligen var det ett fåtal men under speciella omständigheter mer än ett 10-tal personer på en hel resa. Behandlingar av de åkommor som fältskärerna använde sig av under SOIC:s tid kom att präglas av två uppfattningar – fyrsaftsläran/humoralpatologin och signaturläran.

Den humoralpatologiska läran/fyrsaftsläran byggde på den grekisk-romerska medicinaren Galenos (år 130 – 210) sjukdomslära som utgick ifrån att det hos den friska människan skulle råda en balans mellan kroppens primära kvaliteter – hetta, köld, våthet och torrhet (som formulerats av Hippokrates ca 400 år före vår tid). Rubbningar i balansen av dessa orsakade ohälsa.

Utgångspunkten till detta synsätt var att man hade studerat uttömt blod som levrade sig och att man i levringsprocessen kunde avläsa de inbördes förhållanden av de vätskeskikt som uppstod - gul galla, svart galla, slem och blod. De olika kroppsvätskorna antogs bära på en kombination av två egenskaper, vilka hänfördes till temperatur och fuktighetsgrad.

Gul galla – varm och torr, svart galla – kall och torr, slem – kall och fuktig, blod – varmt och fuktigt. Om proportionerna av kroppsvätskorna rubbades uppkom ett sjukligt tillstånd där något av egenskaperna kom att överväga. En sjuk vätska skulle alltid drivas bort från kroppen. Det kunde ske genom kräkning, svettning, laxering, åderlåtning eller varbildning.

Enligt signaturläran skulle lika botas med lika. De flesta läkemedel kom från växtriket. Varje växt ansågs vara en medicinalväxt som hade till uppgift att bota någon av människans sjukdomar. Sjukdomens och läkemedlets andar stod i magisk gemenskap med varandra, så att man på en växts utseende kunde se vilken sjukdom den kunde bota.

Man använde även salter av organiska syror, metallhaltiga beredningar som kunde innehålla kvicksilver, Hg, i metallisk form liksom salter av antimon, Sb, bly, Pb, och koppar, Cu.,

Läkemedel och utrustningen för SOIC levererades från apoteket Enhörningen i Göteborg

Läkemedel som användes

En lista på *Materia medica* sammanställd av Johann Martien Scheele (1734 – 54) år 1748 omfattade 209 läkemedel inklusive beredningsformer.

Fältskären Carl Fredrik Adler använde sig av ca 150 läkemedel vilket kan utläsas ur hans skeppsjournal.

Nedan ett urval av några som var mer förekommande. Siffran anger antalet gånger den förekommer i journalen.

150 *Pulvis nitrosus*, ett pulver sammansatt av salpeter, kaliumvätetartrat-ett salt av vinsyra – och socker. Verkade kylande och hade en lugnande effekt. Användes vid hetsiga febrar.

80_ *Diascordium*, Electuarium diascordii, Gamandermos , från växten *Teucrium scordium* – lökgamander som huvudkomponent, men ca 15 övriga ingredienser bl a *opium* upp till 40 mg/dos). Användes som smärtstillande medel samt som stoppande medel mot diarré.

60_ *Åderlåtning*. Användes ca 60 gånger av Adler.

30_ *China, Cortex Chinae*, bark från det sydamerikanska trädet *Gentiana indica*. Används som febernedsättande medel, vid frossa och hetsig feber. (Kallas även Pulvis cortex peruvica.)

Förutom dessa:

Kvicksilver för behandling invärtes av syfilis, utvärtes i salvor.

Spansk fluga Lytta vesicatoria Pulvis cantharidum. I plåster. Blådragande och hudirriterande.

Rhizoma Chinae (Tuber chinae) kinarot från växten och *Smilax chinae* vid behandling av syfilis.

Species antiscorbuticae, medel mot skörbjugg – scorbus, färska skott från tall och gran, från vattenklöver *Menyanthes trifoliata* och skörbjuggsört *Cochelaria officinalis*

Carl Fredrik Adler (1720 – 61)

Född den 30 september 1720 i Almby socken i Närke. År 1742 påbörjar han medicinstudier i Uppsala med Nils Rosén von Rosenstein (1703 – 76) och Linné som lärare.

Skepp	Restid	1:e fältskär	2:e fältskär
<i>Hoppet</i>	26 jan 1748- -sommar -49	C D Engelhart	Carl Fredrik Adler
<i>Prins Carl</i>	8 apr 1753- 6 juni -56	Carl Fredrik Adler	E Rönberg
<i>Prins Friederic Adolph</i>	26 feb 1759- aug -60	Carl Fredrik Adler	N G Werming
<i>Prins Friederic Adolph</i>	11 feb 1761	Carl Fredrik Adler Avled 6/10 1761	N G Werming

1:a resan. Adler avreser 26/1 1748 med *Hoppet* till Kina som 2:e fältskär med Carl Diedrik Engelhart (1722 – 1812) som 1:e fältskär. Han hade även fått i uppgift av Linné att samla naturalia.

Återkommer sommaren 1749. Fortsätter sina medicinska studier i Uppsala. Adler försvarar 1752 en avhandling *pro exercitio*, med titeln *De noctiluca marina*, havsvattnets lysande, mareld, med Linné som examinator.

Avhandlingen bygger på det ljusfenomen som ett antal italienska forskare i noterat i havet utanför Venedig. Guiseppi Vianelli (1720 – 1803) beskrev 1749 att ljusfenomenet orsakades av en knappt synlig liten mask som på natten lyste med blått sken. Linné publicerade sedan fenomenet år 1750 i *Lärda tidningar* och gav masken namnet *Nereis noctiluca* Linnaeus, 1758. Adler observerade själv i Indien detta blå sken som om natten orsakades av *Nereis* vilket blev föremålet för hans avhandling. *Nereis Noctiluca* Linnaeus, 1758 heter numera *Odontocyllis fulgurans* (Audoin & Milne Edwards, 1833)

2: a resan. Avreser den 8/4 1753 med skeppet *Prins Carl* som 1:e fältskär och med Erik Rönberg som 2:e fältskär.

Resan går först till Indien. På väg dit, vid ögruppen Komorererna, räddas 23 svårt medtagna holländska skeppsbrutna som får följa med på skeppet.

Färden fortsätter därefter först till Indien. Kaptenen insjuknar och förs i land. I väntan på att han ska tillfriskna bedriver man handel under ett par månader. Efter 8 månader når man till slut Kina i juli 1754.

Skeppet Prins Carl blir kvar i Kanton ett år och 5 månader för översyn, lastning och i väntan på monsunsäsong innan återresan blir möjlig.

Under denna resa skriver han en journal, *Skeppsläkarjournal förd på ostindienfararen Prins Carl 1753 – 56*. I journalen anges förutom datum fartygets position och ibland även väderlek.

Vidare anges patientens yrkesroll, namn, ålder, civilstånd och ibland även temperament.

Därefter följer den av Adler ställda diagnosen. Ur anteckningarna kan sedan sjukdomsförloppet följas och de olika behandlingar som Adler tillämpar ända tills patienten tillfrisknar. Förutom diagnosen som enligt medicinsk princip anges på latin, liksom namnen på de mediciner som ges, är texten huvudsakligen skriven på svenska. Med ett undantag – det gäller när skeppspredikanten drabbats av syfilis då står diagnosen på grekiska!

Ur journalen framgår det med vilken stor omsorg Adler bemöter sina patienter.

Han följer noga sjukdomsförloppet, anpassar hela tiden behandlingen om tillståndet förändras. Ser till exempel till att patienten får torra kläder om den svettas, får värmande medicin om den har frossa, stoppande medel eller lösande medel vid magåkommor, allt enligt humoralpatologins principer.

Han beklagar för Linné att han inte hunnit samla naturalier som han önskat på grund av mycket patientarbete och att det insamlade materialet av växter och insekter snabbt blev förstört av torka och av angrepp av skadeinsekter. Adler får dålig hjälp av 2:e och 3:e fältskärerna då dessa saknade nödvändig utbildning.

Resan tog dubbelt så lång tid som normalt beroende på att de stannade en längre tid i Indien och att de blev fördröjda i Kanton i 1 år och 5 månader i väntan på hemfärd.

Uppehållet i Kanton berodde på att en del av skeppets utrusning skadats av brand vid faktoriet i Kanton och fick repareras men även för att invänta kommande monsunperiod. 19 patienter avled vilket är ett större antal än på en normalt kortare resa. Endast två av de skeppsbrutna överlevde. Skeppet återkommer i Göteborg 6/6 1756 efter 3 år och 2 månader.

I januari år 1758 gifter han sig med Brita Christina Andersdotter Fahlbäck från Christine församling i Göteborg.

3:e resan. Avreser 26/2 1759 med skeppet *Prins Friederic Adolph* till Kina som 1:e fältskär och med Nils Gustaf Werming (1735 – 90) som 2:e fältskär. Återkommer till Göteborg i augusti 1760.

4:e resan. Avreser den 11/2 1761 återigen med *Prins Friederic Adolph* till Kina som 1:e fältskär och åter med N G Werming som 2:e fältskär.

Under denna resa avlider Adler 41 år gammal redan den 10 juni då fartyget befann sig i Atlanten söder om ekvatorn.

Fartyget havererade sedan i Kinesiska sjön den 3 september. Ingen omkom och besättningen lyckades ta sig till Kanton. Åtterresan skedde sedan med skeppet *Riksens ständer* och anlände till Göteborg 18 augusti 1762.

(Hustrun föder den 20 augusti 1762, 15 månader efter Adlers avresa, en son som får namnet Nils. Dennes son blir sedermera prost i Tossene. Uppgiften bygger på inskriptionen på Nils Adlers gravsten.)

Bengt Berzelius (1739 – 76)

Född den 11 juli 1739 i Skärkind i Östergötland. (Farbror till den sedermera berömda kemisten Jöns Jacob Berzelius Studerar först i Linköping och i Uppsala som student från 3 mars 1758.

I december 1759 försvarar han *pro exercitio* inför Linné avhandlingen *De nomenclatore botanicum*, om botanisk nomenklatur. Avhandlingen Innehåller en lista över 400 växter ordnade efter Linnés klassindelning i *Systema Naturae*: Naturens system, namngivna på latin, även med trivialnamn men även på galliska (franska), engelska, belgiska och tyska.

Berzelius påbörjar därefter kirurgiska studier under ledning av regementsfältskären Carl Rütse i Göteborg.

Skrivs den 3/1 1762 in vid Chirurgiska societeten som lärling. Han tjänstgör även i Stockholm. Därefter engageras han som fältskär vid SOIC. Berzelius gör sammanlagt 5 resor till Kina, 1:a resan som 2:e fältskär och de därpå följande 4 resorna som 1:e fältskär.

Skepp	Restid	1:e fältskär	2:e fältskär
<i>Stockholms Slott</i>	28 dec 1765 - aug -67	N G Werming	Bengt Berzelius (Sparman passagerare)
<i>Cron Prins Gustaf</i>	19 dec 1767- aug -69	Bengt Berzelius	B C Berger
<i>Cron Prins Gustaf</i>	26 dec 1769- 23 juni -71	Bengt Berzelius	Lange, DG
<i>Finland</i>	15 jan 1773- 4 juni -74	Bengt Berzelius	J B Lindh
<i>Adolph Friederic</i>	9 jan 1776	Bengt Berzelius Avled 16 aug 1776	A M Forsbeck

1:a resan. Avreser 28/12 1765 med *Stockholms Slott* till Kina som 2:e fältskär och N G Werming som 1:e fältskär. Med på denna resa var också Anders Sparman som matros/passagerare. Återkommer till Göteborg i augusti 1767.

5:e resan. Avreser 9/1 1776 med *Adolph Friederic* som 1:e fältskär och med Anders Forsbeck (1754 – 94) som 2:e fältskär.

Fredagen den 16 augusti klockan 7 på kvällen avlider Berzelius 37 år gammal vid Kanton. Han blir begravd på den så kallade Franska ön vid Kanton. Den unge Forsbeck, som redan 1774 fått sitt lärbrev från Chirurgiska Societeten, får sedan ansvara för sjukvården.

Under tiden fartyget var på väg till Kina föder fru Berzelius 7/4 1776 parets tredje dotter. Samtliga barn avlider dock i späda ålder.

Carl Henrik Wenman (1733 – 97)

Född 1733 i en borgarfamilj i Uppsala. Studerar vid Katedralskolan i Uppsala.

Han påbörjar därefter sin kirurgiska utbildning hos stadsfältskären Johan Theofil Nathorst (1723 – 93). Skrivs in som student i Uppsala 1758.

Disputerar 1759 *pro exercitio* under Linné med avhandlingen *De flora Capensis*, Kapprovinsens flora.

En avhandling med utgångspunkt från material från Sydafrika beskrivna av andra botanister, Paul Hermann (164 – 95) och Johannes Burman (1707 – 80). Wenman namnger ett antal (37)

av tidigare botanisters växtmaterial enligt Linnés system *Species Plantarum* från 1753, även med trivialnamn. Han beskriver även generella observationer av djur och människor i Sydafrika. Vidare beskrivs hur växterna tros kunna överleva i svenska trädgårdar utan problem om de skyddas med löv och mossor under vintern.

Wenman fortsätter därefter sina medicinstudier. Genomgår doktorsexamen vid Medicinska fakulteten i Uppsala i oktober 1766 men blir underkänd! Han erbjuds då att istället få "licentiats" namn men han avstår. Han väljer då att bli 1:e fältskär vid SOIC.

Skepp	Restid	1:e fältskär	2:e fältskär
Adolph Friederic	16 dec 1766- 16 jun -68	Carl H Wenman	J B Lindh
Rikens Ständer	15 dec 1768- 17 jun -70	Carl H Wenman	C N Meijer

1:a resan. Avreser 16/12 1766 med *Adolph Friederic* till Kina som 1:e fältskär och Jacob Benedict Lindh (1739 – 1778) som 2:e fältskär. Seglar då i konvoj med skeppet *Lovisa Ulrica*. Båda skeppen återkommer till Göteborg 16/6 1768.

Wenman anhåller efter hemkomsten hos kanslern vid Uppsala universitet, kronprins Gustaf, att "*utan gradual genomgå promotion, såsom stadd på andra resan åt Ostindien med skeppen*". Denna begäran avslögs.

Han åstadkommer då i största hast en mycket kort avhandling, – *De Morbis Nautarum Indiae*, Om indiska sjömäns sjukdomar, som han försvarade inför Linné 5/11 1768.

Det är en mycket kortfattad fyrasidig avhandling, inklusive försättsida, som listar de åtta vanligen förekommande sjukdomar som sjömän som besökte Indien kunde råka ut för. Innehållet utgjordes av en sammanställning av redan kända fakta. Inga referenser till medicinska auktoriteter finns förutom till F B Sauvages de Lacroix (1706 – 67) fransk botanist och läkare.

I fakultetens protokoll skriver Linné: *disputerade pro gradu, men ganska uselt, att han hwarken kunne tala latin, icke adjectivum et substantivum äller nominativus praecedat, hwarföre han af Faculteten blev improberad att han ej kunne släppas till denna promotion, utom det han ej kunne beswara ett enda argument.*

Wenman anhåller återigen hos kanslern att ändå bli promoverad! Kronprins Gustaf grep då in och skrev:

"Hans K.Höghet resolverade allernådigast, att Wenman må få graden, därest icke faculteten hade något synnerligt därwid att andraga."

Fakulteten såg sig då tvingad att följa prins Gustafs anmodan. Motiverade med att eftersom han var på sjön skulle han inte ha så stort behov av latinkunskaper.

Wenman får till slut den 11 november 1776 sin doktorsexamen godkänd, dock *att ej wara tillstädes bland promovendis, att ej göra förargelse*.

2:a resan. Avreser 15/12 1768 med *Rikens Ständer* till Kina som medicine doktor och 1:e fältskär och med C N Meijer som 2:e fältskär. Återkommer till Göteborg 17/6 1770. Under sina två resor samlar han ett flertal naturalier som han sedan skänker till drottning Lovisa Ulrikas (1720 – 82) naturaliekabinett.

Efter hemkomsten återtar han sin praktik i Stockholm. Sänds till Falun 1772 – 73 för att hjälpa läkarna där att klara av den rötfeber som grasserade.

År 1779 förordnas han som provincialmedicus i finska Nyland och därefter som lasarettmedicus i Helsingfors.

År 1788 utnämns han till fältmedicus vid sjukhusen runt Helsingfors. Återfallsfeber (Tyfus) sprider sig snabbt på Sveaborg. Wenman kommer på kant med andra läkare. Anses grälsjuk och osympatisk och dessutom en dålig läkare!

År 1794 blir han provincialmedicus i Åbo, får 1796 assessors fullmakt. Wenman avlider i Åbo 4/9 1797.

Jacob Benedikt (Benjamin) Lindh (1739 – 78)

Född i Uppland troligen 1739.

Inskreven vid Uppsala universitet 1751. Studerade medicin och var även sedan 1755 lärling hos stads- och akademikirurgen Niclas Hultman (1696 – 1770).

Försvarar den 24/12 1759 inför Linné en avhandling *pro exercitio De pinguedine animalium*, om djurfett.

I avhandlingen beskrivs olika sorts fett. En sorts fett fås från idisslande djur och hönsfåglar. Ett annat i form av talg och ister från gäss och svin. Beskriver även olika svinraser. Anknyter i avhandlingen till Linnés råd om hur man ska förhålla sig till fett i dieten. Anger även medicinska användningsområden för olika typer av fett. Lindh är under åren 1760–66 verksam som armékirurg.

Han tillbringar därefter de kommande tolv åren, 1766 – 78, på sex olika SOIC expeditioner till Kina varav fyra som 2:e fältskär och 2 som 1:e fältskär.

Skepp	Restid	1:e fältskär	2:e fältskär
Adolph Friederic	16 dec 1766- Juni -68	Carl H Wenman	J B Lindh
Adolph Friederic	15 dec 1768- juni -70	S Martens	J B Lindh
Adolph Friederic	10 jan 1771- maj -72	S Martens	J B Lindh
Finland	15 jan 1773 4 jun -74	Bengt Berzelius	J B Lindh
Finland	9 jan 1776- 19 jun -77	J H Lindh	Alsing
Terra Nova	18 jan 1778	J H Lindh Avled 12/7 1778	Wilhelm Glaser

6:e resan. Avreser den 18/1 1778 med Terra Nova som 1:e fältskär och med Wilhelm Glaser som 2:e fältskär. Avlider den 12/7 1778 vid Java 39 år gammal. Detta skepp medförde 393 liter citronsaft från Cadiz för att motverka skörbjugg, vilket man sedan fortsätter med i kommande resor.

Anders Sparrman (1748 – 1820). Född 27/2 1748 i Tensta församling i Uppland.

1757 Inskreven vid Uppsala universitet. Studier med informator.

1762 studier vid medicinska fakulteten.

Skepp	Restid	1:e fältskär	2:e fältskär
Stockholms Slott	28 dec 1765- aug.-67	N G Werming	Bengt Berzelius (Sparrman)
Stockholms Slott	9 jan 1772	J H Wallman	J F Bötcher (Sparrman utresa)
Stockholms Slott	19 jan 1775- 29 jun -76	Heinrichi dä	Hirt (Sparrman återresa)

1:a resan. Avreser 28/12 1765 med *Stockholms Slott* till Kina med N G Werming som 1:e fältskär och Bengt Berzelius som 2:e fältskär. Med finns också en blivande fältskär skeppsgossen Anders Alsing. Skeppets kapten Carl Gustaf Ekeberg (1716 – 84) har även han fältskärserfarenhet från tidigare år. Möjligen har Sparrman varit behjälplig som fältskär men mönstrad som matros/cadet. Återkommer till Göteborg i augusti 1767.

Sparrman disputerar 1768 pro exercitio för Linné med avhandlingen *De iter Chinam*. Avhandlingen består av dagliga noteringar av växter och djur han observerade från de skepp han rest med, utan någon analys av det han såg. Antalet växter och djur han noterat var för att ge underlag för en systematisk bearbetning. Han använde tiden på

resan även för att översätta Nils Rosén von Rosensteins bok om barnsjukdomar till engelska.

2:a resan. Avreser 9/1 1772 med Stockholms Slott till Kina med J H Wallman som 1:e fältskär och J F Bötcher som 2:e fältskär. Återigen med Carl Gustaf Ekeberg som kapten.

Sparrman medföljer som passagerare och lämnar skeppet i Kapstaden för att därefter resa med James Cooks (1728 – 79) expedition med skeppet Resolution under åren 1772 – 75.

3:e resan. Efter att ha avslutat resan med Resolution återvänder Sparrman 19/1 1775 som passagerare från Kapstaden till Göteborg med Stockholms Slott med Heinrichi d ä som 1:e fältskär och Hirt som 2:e fältskär och även denna gång med Carl Gustaf Ekeberg som kapten.

Fältskärer vid SOIC efter Linnés tid med anknytning till tidigare Linnélärjungar

Carl-Gustaf Osbeck (1766 – 1852). Son till Linnélärjungen Pehr Osbeck som varit skeppspredikant på *Prins Carl* 1750 – 52. Född den 2/8 1766 i Hasslövs prästgård i Halland. Han får sin första utbildning i hemmet av en informator. Skrivs 1785 in vid Kungliga Carolinska Akademien i Lund där han också biträder också vid lasarettet. År 1786 är han verksam som skvadronsfältskär vid Norra Skånes kavalleriregemente.

Därefter 2/12 1786 inskriven som lärling hos regementsfältskären Martin Pihl.

Avlägger 1789 *Chirurgiae studiosus* examen (5:e året). Blir 1790 skvadronskirurg vid Mörnerska Kungliga husarregemente. Efter fortsatta studier i Stockholm examineras han 15/7 1793 av Chirurgiska societeten. Söker senare tjänst vid SOIC.

1:a och enda resan. Avreser 21/4 1797 med *Gustaf Adolph* som 1:e fältskär och med J C Born som 2:e fältskär. Återkommer till Göteborg okt/nov 1800 efter 3,5 år! Skeppet drabbas av roderhaveri men anlöper Batavia, Java. Rödsot härjar, resan fortsätter men drabbas av läckage på hemvägen. Delar av lasten slängs i havet i sydatlanten. När man når England är skeppet i dåligt skick och säljs. Manskap och last tas hem med *Adonis* och *Fredrik Julius*. 30 av 167 man har avlidit. Efter återkomsten blir han 2:e fältskär vid veneriska kurhusinrättningen i Vadstena 1800 - 10. Osbeck utarbetar en egen metod för att bota syfilis. Egentligen en variant av redan kända metoder. Resultatet bedömdes som framgångsrikt och Osbeck förhandlade sig till en god årlig pension mot att han publicerade metoden. Fortsätter sedan arbetet i Stockholm. Blir 1820 ordinarie läkare vid kurhuset nu kallad Veneriska lasarettet. Tilldelas assessors namn, heder och

värdighet. 1832 medlem av Linneanska Samfundet i Stockholm. Avlider i Stockholm 24/11 1852.

Samuel Tärnström (1762 – 1817). Brorson till Christoffer Tärnström som var den förste av Linnés lärjungar som seglade med SOIC år 1746 och då som skeppspredikant. Född den 24/3 1762 i Täby socken i Roslagen.

20 år gammal sätts Samuel Tärnström i lära hos stadsfältskären Jakob Tjäder i Stockholm. 1784 får han lärbrev och kan kalla sig Chirurgiae studiosus. Fullgör sin fältskärstjänstgöring vid Serafimerlasarettet. Antas 1786 som fältskär vid Gimo och Rånäs bruk. 1788 rapporterar han till professor Olof af Acrel (1717-86) om sina goda erfarenheter av att bota brännskador med kodynga. Rapporten publiceras sedan i "Läkaren och Naturforskaren". Tärnström erhöll år 1789 konstitutorial att vara regementsläkare vid Värfvande Lif-Cossacs- Corpsen i Finland.

Han får år 1791 fullmakt som ordinarie regementsfältskär. Efter fullgjord kirurgkurs år 1792 befordras han till provincialkirurg i Stockholm. Han bedriver även fältskärspraktik i Stockholm.

1:a och enda resa. Med avsikt att förbättra sin hälsa tar han tjänst som 1:e fältskär vid SOIC.

Avreser den 12/12 1808 på SOIC:s andra skepp med namnet *Hoppet, Hoppet II*. Resan skall gå via London. Men på grund av politiska oroligheter i Sverige och av försäkringsskäl och skeppets dåliga skick tvingas skeppet återvända till Göteborg.

Detta blev den allra sista expeditionen till Ostindien som SOIC arrangerade. Med skeppspredikanten Christoffer Tärnström som första Linnéstudent vid SOIC fick brorsonen Samuel Tärnström som sista fältskär vid SOIC sluta cirkeln.

Litteratur: Underlaget för hela artikeln är huvudsakligen hämtat från:

Sverige och svenskarna i den ostindiska handeln –II Strategier, sammanhang och situationer. S. Bertil Olsson & Karl-Magnus Johansson (red); 2019, Riksarkivet- Landsarkivet i Göteborg.

Svenska Ost-Indiska Compagniets fältskärer.

S. Bertil Olsson; 2012, Riksarkivet-Landsarkivet i Göteborg.

En ostindienfarande fältskärs berättelse.

Carl Fredrik Adlers journal från skeppet Prins Carl 1753 – 56.

Redigerad av Paul Hallberg och S. Bertil Olsson; 2013, Kungl. Vetenskaps - och Vitterhets-Samhället, Göteborg.

Beskrivningarna av Linnéstudenternas avhandlingar är hämtade från:

A Linnaean kaleidoscope. Linnaeus and his 186 dissertations. Carina Nynäs, Lars Bergqvist, 2016, Hagströmer bibliotekets skriftserie 21, Fri Tanke Stockholm.

- s 128 - 130 Carl Fredrik Adler, 1752, *De noctiluca marina.*

- s 324 – 327 Bengt Berzelius, 1759, *De nomenclatore botanicum.*

- s 301 – 303 Carl Henrik Wänman, 1759, *De flora Capensis*

- s 484 – 486 Carl Fredric Wänman, 1768, *De morbis nautarum Indiae*

- s 327 – 330 Jacob Benedict Lindh, 1759, *De pingvedine animale*

Fältskärsutrustningen

Foto Cecilia Bergström, Uppsala Medicinhistoriska museum.

Barberarkista Från Katarina Villers, 2012, *Under däck* s 133. Medströms bokförlag, Stockholm.

Foton från våra aktiviteter sommaren 2025

Linnéfesten i Linnéträdgården 24 maj

Vårt informationsstånd

Slätterdagen 20 juli

Marknadsdagen 10 augusti

Äppel dagarna 27–28 september

